

Prof. zw. dr hab. Andrzej Kowalski
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
Szkoła Główna Handlowa

Recenzja pracy doktorskiej
Pana Mgr Cezarego Klimkowskiego pt.:
Kurs walutowy a dochody producentów rolnych w Polsce.

Promotor Prof. dr hab. Włodzimierz Rembisz

1. Ocena trafności wyboru tematu

Ekonomiczna analiza rolnictwa i jego powiązań z innymi działami gospodarki, a także formułowane na tej podstawie cele, zasady i instrumenty polityki rolnej, ulegają znacznemu skomplikowaniu ze względu na rosnącą siłę oddziaływań globalnych. Globalizacja przynosi znaczne korzyści jej uczestnikom, ale generuje też wiele zagrożeń, które dla tak wrażliwego działu, jakim jest rolnictwo, mogą być niebezpieczne i destrukcyjne. Liberalizacja handlu i obrotów czynnikami produkcji, w tym kapitału, zmiana roli różnych czynników rozwoju oraz procesy koncentracji produkcji, handlu i kapitału wpływają silnie na miejsce rolnictwa, w gospodarce i łańcuchu żywnościowym oraz na sytuację różnych grup producentów rolnych. Producenci rolni należą zazwyczaj do grupy silnie rozproszonych i słabych aktorów agrobiznesu. Z kolei, w niektórych ogniwach łańcucha żywnościowego, a zwłaszcza zaopatrzenia w środki produkcji, przetwórstwo i handel ukształtowały się struktury oligopolistyczne. Podaż i ceny produktów rolnych podlegają silniejszym fluktuacjom niż większość innych produktów na rynkach światowych. Ma to rozliczne implikacje dla rolnictwa i rolników. Obok podstawowego znaczenia rolnictwa dla zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego, rośnie jego wkład w bezpieczeństwo energetyczne. Z uwagi na znaczenie rolnictwa obejmujące cele produkcyjne, społeczne środowiskowe obowiązkiem państwa i ugrupowań międzynarodowych jest identyfikacja i łagodzenie szoków wywoływanych tymi fluktuacjami.

Konieczność konkurowania na rynku wewnętrznym i zewnętrznym z jednoczesnym odrabianiem dystansu rozwojowego polskiego rolnictwa do rozwiniętych gospodarczo krajów wymaga starannej analizy czynników wpływających na jego rozwój. Tym bardziej, że proste czynniki wzrostu zdają się wyczerpywać, a jego prosperity w coraz większym stopniu jest uzależniona od powiązań z rynkiem światowym. Szukanie nowych przewag konkurencyjnych i usuwanie czynników osłabiających pozycję konkurencyjną naszej gospodarki jest zadaniem pilnym. Praca wpisuje się w ten nurt dyskusji.

Polski sektor rolno-spożywczy jest szczególnie wrażliwy na warunki wymiany handlowej wewnątrz Unii, a jego związki z koniunkturą w całej Unii należy uznać za wysokie. Wahania, nieprzewidywalność kursu oraz koszty transakcyjne i koszty zabezpieczenia się przed wahaniami są w tym przypadku szczególnie bolesne.

Sektor żywnościowy jest jednym z niewielu sektorów naszej gospodarki o dodatnim saldzie wymiany handlowej, które po wejściu Polski do Unii Europejskiej sukcesywnie wzrasta. W latach 2003-2016 wartość obrotów handlowych Polski produktami rolno-spożywczymi wzrosła ponad pięciokrotnie, eksport zwiększył się prawie sześciokrotnie, a import czteropółkrotnie.

Udział eksportu rolno-spożywczego w eksporcie Polski ogółem począwszy od 2009 roku oscyluje w granicach 12-13%. Udział importu rolno-spożywczego w imporcie Polski ogółem jest niższy i od 2009 roku wynosi ok. 9%. Nadwyżka w handlu rolno-spożywczym ma decydujący wpływ na bilans obrotów w handlu ogółem. W 2016 roku nadwyżka w polskim handlu produktami spożywczymi wyniosła ok. 9 mld EUR i korzystnie oddziaływała na krajowy bilans handlowy. W strukturze eksportu produktów przemysłu spożywczego aż 75% stanowiła wartość dodana wytworzona w kraju (jest to jeden z najwyższych wskaźników wśród krajów UE).

Wzrost otwartości gospodarki prowadzi również do zmniejszenia znaczenia stopy procentowej jako narzędzia stabilizowania koniunktury gospodarczej, gdyż w warunkach wysokiej otwartości na wymianę z zagranicą relatywnie duża część popytu krajowego zaspokajana jest przez import. Ponadto, im silniejsze są więzi handlowe pomiędzy gospodarkami należącymi do unii monetarnej, tym większa jest cykliczna zbieżność tych gospodarek.

Autor podjął się na tyle ambitnego co trudnego zadania zmierzenia wpływu zmian kursu walutowego na dochodowość gospodarstw o różnym profilu produkcji, a w konsekwencji na ich zdolności rozwojowe. Jest to chyba pierwsze w Polsce całościowe opracowanie dotyczące tego zagadnienia. Temat ten jest także ważny wobec toczącej się dyskusji na temat

korzyści i strat związanych z przystąpieniem Polski do strefy euro. Podjęty przez mgr Cezarego Klimkowskiego jest istotny z punktu widzenia poznawczego i aplikacyjnego.

Cel pracy, hipotezy, metodyka badań i struktura pracy

Autor jako cel główny pracy przyjął *ocenę wpływu kursu walutowego na dochody osiągane przez producentów rolnych w Polsce*. Realizacji celu głównego podporządkował dwa cele pomocnicze. Pierwszy z nich to *analiza mechanizmu i kanałów wpływu kursu na dochody*, drugi to *estymacja siły efektu przenoszenia zmian kursowych na krajowe ceny wybranych produktów rolnych i środków produkcji dla rolnictwa*.

Tak postawione cele badawcze posłużyły Autorowi do weryfikacji dwóch hipotez:

1. Zmiany kursu walutowego wpływają na poziom dochodów z produkcji rolniczej,
2. Siła oddziaływania zmian kursu walutowego na dochody producentów rolnych zależy od kierunku produkcji i wielkości ekonomicznej.

Cele i hipotezy moim zdaniem zostały postawione prawidłowo i nie budzą zastrzeżeń.

Przyjęta w pracy metodyka służąca weryfikacji hipotez i osiągnięciu celów została w sposób wyczerpujący i przejrzysty przedstawiona jest w rozdziale zatytułowanym *Wprowadzenie*.

Struktura pracy jest logiczna i podporządkowana osiągnięciu celów badawczych.

Praca składa się z *Wprowadzenia*, 6 rozdziałów, *Podsumowania i wniosków*, *Aneksu*, oraz przyjętych w pracach naukowych punktów dotyczących źródeł bibliograficznych i statystycznych, wykazu tabel i rysunków.

Uwagi ogólne

Praca jest napisana na ogół dobrym językiem, mimo to przed wydaniem w formie książkowej wymaga starannej korekty oraz redakcji (nawiasem mówiąc egzemplarz dostarczony do recenzji zawiera poprzestawiane strony).

Bibliografia jest starannie dobrana i podporządkowana prezentowaniu myśli, a nie co jest powszechne. Coraz częściej kandydaci w pracy na stopień mnożą ilość odnośników bez związku z pracą. Dobór literatury i sposób prezentacji dowodzi, że Mgr Klimkowski zna znaczące pozycje bibliograficzne z omawianej dziedziny i potrafi je twórczo wykorzystać. Pewien niedosyt budzi relatywnie małe odniesienie do literatury przedmiotu po globalnym kryzysie finansowym z przełomu I i II dekady obecnego wieku.

Podobnie na wysoką opinię zasługuje dobór narzędzi statystycznych i ekonometrycznych zastosowanych w pracy. Aparat narzędziowy jest starannie dobrany i dostosowany do tematu pracy i nie ma na celu epatowanie czytelnika mnożeniem informacji o znanych Autorowi metodach i modelach.

Praca dowodzi, że Autor potrafi skupić się na przedmiocie badań, unikać wątków pobocznych i dygresji. Jest to niewątpliwie dużą umiejętnością i zaletą. Czasami jednak może budzić wątpliwości.

Mankamentem dysertacji zdaniem recenzenta jest zbyt lakoniczna i lapidarna część wnioskowa z przeprowadzonych badań oraz zbyt ufną z osiągnięte wyniki.

Uwagi szczegółowe i polemiczne.

Podniesiona wyżej charakterystyczna dla pracy konsekwencja w prowadzeniu wyводу i skupianie się na głównym wątku może prowadzić do konstatacji, że Autor nie dostrzega złożoności procesów ekonomicznych i społecznych, interakcji zachodzących między nimi procesów, wzajemnie przenikających się przyczyn i skutków. Brak odniesień do coraz bardziej skomplikowanych uwarunkowań może sugerować, że Autor przypisuje zbyt dużą rolę jednemu czynnikowi, tym przypadku wahaniom kursowym.

Zbyt duża skrótowość w prezentacji dotyczy także tak podstawowych dla pracy kategorii jak dochód rolniczy. Ograniczenie problematyki dochodów w rolnictwie do prezentacji sposobu pozyskiwania przez FADN jest zbyt dużym uproszczeniem i wadą pracy. Znacznie więcej miejsca powinien Autor poświęcić specyfice tworzenia dochodów i czynników je kształtujących.

Wspominana w pracy polityka handlu zagranicznego ograniczona jest jedynie do ceł, chyba przynajmniej w przypisie trzeba było wspomnieć o innych równie ważnych instrumentach dla wymiany produktami rolno-spożywczymi np. barierach technicznych.

Powierzchnowa jest przytoczona dyskusja o prawie jednej ceny. Stanowisko Autora przypisujące tym tendencjom, zdaniem recenzenta, zbyt dużą rolę jest mało przekonujące. Skrótowość prezentowanych myśli dotyczy także części wnioskowej. Czasami odnosiłem wrażenie, że Autor dokonał skrótów nawet w kluczowych dla pracy wątkach.

Np. oceniając wpływ kursu walutowego na dochody w sposób przekonujący przedstawił zmiany w dochodach wynikające ze sposobu naliczania dopłat bezpośrednich, których udział w strukturze dochodów polskich rolników sięga obecnie ponad 65%. Ich poziom jest ustalony w euro, natomiast wypłacane są rolnikom w złotych według kursu referencyjnego

EBC z ostatniego dnia roboczego września tego roku, za który są należne płatności. Wynika z niego, że kurs wymienny euro złoty cechuje się dużą zmiennością roczną, która w sposób znaczący wpływa na poziom płatności między poszczególnymi latami wyrażony w złotych, a tym samym na dochody rolników. W niektórych latach mieliśmy do czynienia z bardzo silnymi zmianami kursu (aprecjacja o 17% w roku 2005, deprecjacja o 25% w roku 2009). Mgr Cezary Klimkowski w interesujący sposób zaprezentował siłę wpływu dopłat na dochody rolników w zależności od struktury produkcji i wielkości gospodarstwa, chociaż i w tym przypadku za mało miejsca poświęcił znaczeniu systemu płatności powierzchniowych przyjętemu między innymi w Polsce na zróżnicowany wpływ kursu na dochody w zależności od profilu produkcji.

Znacznie więcej kontrowersji i chęć polemiki budzi analiza wpływu kursu walutowego na wielkość dochodu wynikająca ze sfery realnej.

Skrótość przedstawionych wywodów nie zawsze pozwala czytelnikowi zorientować się w jaki sposób Autor uwzględnił działania spekulacyjne na rynku żywnościowym od wahań kursu walutowego, amplitudy wahań mogą mieć rozbieżny kierunek.

Przedstawiając wyniki badań Mgr Klimkowski w sposób precyzyjny określa tempo zmian w dochodach pod wpływem zmian kursu walutowego. Zwraca uwagę prawie natychmiastowa reakcja na wzrost lub spadek kursu wymiany na przychody i koszty rolników. Rachunek ten musi budzić wątpliwości z uwagi na konieczny czas reakcji, podpisane umowy, sezonowość produkcji rolniczej i zakupów.

Nie byłem w stanie dociec w jaki sposób Autor poradził sobie wyodrębnieniem innych czynników wpływających na zmiany dochodów rolniczych, jak uwzględnił rolę czynnika czasu.

W podsumowaniu brakuje mi rekomendacji dla praktyki gospodarczej, a szczególnie ustosunkowania się do bilansu kosztów i korzyści dla polskiego sektora żywnościowego wynikających z przystąpienia do strefy euro lub pozostania poza nią.

Jestem przekonany, że wnioski płynące z analizy zawartej w pracy pozwoliłyby na przybliżenie odpowiedzi na pytania dotyczące poprawy wewnętrznej i zewnętrznej konkurencyjności polskiego sektora rolno-spożywczego, a w szczególności:

1. Czy w wyniku zastąpienia złotego przez euro i jednoczesnego ustabilizowania sytuacji fiskalnej, wzrośnie zaufanie do polityki makroekonomicznej i do stabilności pieniądza?
2. Czy zniknięcie ryzyka związanego ze spekulacjami walutowymi i kryzysem walutowym oraz eliminację kosztów związanych z przeciwdziałaniem takiej niestabilności wpłynie na

stabilizację dochodów rolników?

3. Czy członkostwo w UGW zwiększy skłonność do oszczędzania i inwestowania oraz wpłynie na łatwiejszy dostęp do kapitału?
4. Czy ze względu na znaczenie eksportu, w tym zwłaszcza wymiany wewnątrz wspólnotowej, polski sektor rolno-spożywczy skorzysta szczególnie silnie na dalszej integracji rynku, eliminacji niepewności kursowej i eliminacji kosztów transakcyjnych związanych z wymianą handlową wewnątrz strefy euro?
5. Czy ze względu na znaczenie płatności z budżetu Unii Europejskiej dla dochodów rolników i rozwoju obszarów wiejskich, w interesie polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich leży wyeliminowanie zmienności kursu walutowego?
6. Czy z punktu widzenia wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich akcesja do strefy euro oznacza większą łatwość rozwoju MSP, tworzenia pozarolniczych miejsc pracy i wzrostu dochodów na obszarach wiejskich?

Powyższe uwagi i pytania mają charakter polemiczny, czasami wykraczają poza wąsko określony przez Mgr Cezarego Klimkowskiego cel rozprawy nie umniejszają mojego przekonania, że praca spełnia wymagania stawiane przed rozprawami w postępowaniu o nadanie stopnia doktora nauk ekonomicznych.

Zważywszy powyższe na podstawie przepisów zawartych w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. NR65 poz. 595 z późn. zm. rekomenduje Wysokiej Radzie Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej PIB uruchomienie dalszej procedury w sprawie nadania stopnia doktora Panu Mgr Cezaremu Klimkowskiemu.

Warszawa 06.05.2018 r.

A handwritten signature in black ink, consisting of several fluid, overlapping strokes that form a stylized, somewhat abstract shape.